

Çamlık Hanedanından Bir Osmanlı Bürokrati: Âbidin Paşa ve Güney Arnavutluk Sorunu [1877-1879]*

An Ottoman Bureaucrat from a Local Cham Dynasty: Âbidin Pasha and the Question of Southern Albania [1877-1879]

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

Doğukan Oruç
Kırklareli Üniversitesi
dogukanoruc@klu.edu.tr

Başvuru / Submitted:
30 Mart 2024

Kabul / Accepted:
16 Haziran 2024

DOI: 10.21021/osmed.1461959

* "Bu makale, 4 Mayıs 2023 tarihinde, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde düzenlenen "Bütün Yönleriyle Âbidin Paşa Sempozyumu"nda sunulan bildiriden yola çıkılarak hazırlanmıştır."

Atıf/Citation:

Oruç, D. "Çamlık Hanedanından Bir Osmanlı Bürokrati: Âbidin Paşa ve Güney Arnavutluk Sorunu [1877-1879]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 23 (2024): 75-92.

Benzerlik / Similarity: 7

Öz

Âbidin Paşa, 1877'den 1879'a değin Güney Arnavutluk siyasetinde, özellikle de 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Yanya'da kurulan olağanüstü bir komisyonun riyasetini yürütürken, önemli bir rol oynadı. Âbidin Paşa bu komisyonun reisi olarak Güney Arnavutluk'un ileri gelen isimlerinden oluşan bir topluluğu yönetti ve bölgedeki Arnavut ahaliyi Yunan yayılmacılığı tehdidine karşı bilinçlendirmek için gayret gösterdi. Paşa, riyaset görevinden ayrıldıktan sonra memleketi Preveze'de kurulan Arnavut Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden biri oldu. Bu cemiyet Yanya, Preveze ve Narda'nın Yunanistan'a bağlanmasının önüne geçmeyi amaçlayan bir dizi çok önemli toplantının tertip edilmesine aracı oldu. Bu çalışma, Âbidin Paşa'nın 1877-1879 yılları arasında Güney Arnavutluk bölgesini Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dahilinde tutmayı amaçlayan hareketlerle ilişkisine odaklanmaktadır. Âbidin Paşa'nın Arnavut kimliğinin meslekî kariyerini ne şekilde etkilediğini vurgulayarak onun bu kritik dönemdeki faaliyetlerini incelemektedir. Makale, Âbidin Paşa'nın bu dönemdeki tarihsel rolüne ışık tutmayı ve konunun Arnavutluk ve Osmanlı tarihlerinin daha geniş bağlamı içerisinde arz ettiği önemin altını çizerek bu konuda yapılacak araştırmaları teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Âbidin Paşa, Arnavutluk, Yunanistan, Şark Krizi.

Abstract

From 1877 to 1879, Âbidin Pasha played a crucial role in the politics of Southern Albania, particularly while serving as chairman of an extraordinary commission established in Janina during the Russo-Turkish War (1877-1878). As chairman of that commission, Âbidin Pasha led a group comprised of distinguished figures from Southern Albania, working diligently to raise the local Albanian populace's awareness of the threat of Greek expansionism. Having concluded his chairmanship, Âbidin Pasha became a leading figure in the Albanian Committee founded in his hometown Preveza. This committee was instrumental in organising key meetings aimed at preventing the potential secession of Ioannina, Preveza, and Arta to Greece. This study focuses on Âbidin Pasha's involvement in movements between the years 1877-1879 that aimed to keep Southern Albania within the Ottoman Empire's borders. It explores his activities during this critical period, highlighting how Âbidin Pasha's Albanian identity influenced his professional career. The paper aims to shed light on Âbidin Pasha's historical role during this period and to foster further research on this topic, underscoring its significance in the wider scope of Albanian and Ottoman histories.

Keywords: Âbidin Pasha, Albania, Greece, Great Eastern Crisis.

Giriş: Bir Arnavut Hanedanzâdesi Olarak Âbidin Paşa

“Bir yıl, hayatın devasa bir telkâri işlemesidir.”¹

Thomas Mann

Bir bürokratin memuriyet hayatının türlü safhaları ele alınırken çeşitli yeteneklerinin, bağlantılı olduğu çevrelerin ve birbirinden farklı kimliklenmelerinin öne çıktığı durumlara tanıklık etmek mümkündür. Âbidin Paşa örneğine bakıldığında da bu durum farklılaşmaz. 1880 yılına tesadüf eden kısa süreli Hâriciye Nâzirliği tecrübesi hariçte tutulacak olursa uzun süreli memuriyet kariyerinin hemen hemen tümünü bir vilâyet idarecisi olarak geçiren Âbidin Paşa'nın² bu görevlere tayin edilmesinin arkasında yatan gerekçeler de çeşitlilik göstermiştir. Zaman zaman sahip olduğu mülki-idarî tecrübe ön plana çıkarılmış, icap ettiği takdirde söz konusu görevin icrası için gerekli veya yararlı görülen dillere hâkimiyeti vurgulanmış, bazı durumlardaysa kimliğinin kökenine ilişkin önemli bir bileşeni, yani mahallî bir Arnavut hanedanına mensup oluşuna dikkat çekilmiştir. Biyografisi Mesnevî şârihliği ile borsa komiserliği görevini birleştirebilecek ölçüde çok yönlü bir 19. yüzyıl portresi oluşturan Âbidin Paşa'nın Arnavut milletinden oluşunun memuriyet hayatının belli bölümlerinde, en çok da 1877-1879 arasındaki iki senelik hareketli süreçte belirleyici bir önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Âbidin Paşa'nın kökeninin ve ailesinden miras aldığı sosyal statünün etkisinin 1877'den çok önce, henüz memuriyet hayatına intisap aşamasında kendini gösterdiğine tanıklık etmek mümkündür. Paşa'nın mensup bulunduğu Dino ailesi, Osmanlı Balkanlarındaki diğer muadilleri gibi, tarihî süreç içerisinde “mahallî eşrafın hanedanlaşması” olarak tanımlanabilecek bir dönüşümü tecrübe etmişlerdir.³ Gerçi Dino ailesi bölgeye görece geç bir tarihte gelmiş ve ikbâl yıldızları büyük oranda Tepedelenli Ali Paşa'nın devletçe müsadere edilmiş çiftliklerinin edinilmesi yoluyla parlamıştı.⁴ Ancak Nathalie Clayer'ın işaret ettiği üzere, Arnavutluk'ta bey ve ağa zümresi ünvanlarını “ne şekilde ele geçirmiş olursa olsun, ekonomik ve toplumsal konumu nedeniyle halktan çok saygı görürdü.”⁵

Âbidin Paşa'nın büyük cetleri Suriye'de ikamet etmiş, daha sonra Yanya civarına yerleşmişlerdir. Babası Ahmed Dino Bey'in Preveze'ye yerleşmesiyle burayı mesken belleyen aile geniş emlakler edinmiş, ancak Kavalalı Mehmed Ali Paşa hadisesinden sonra birçok nüfuzlu Arnavut ailesinin akıbetinde görüldüğü gibi, Ahmed Dino Bey de çeşitli güvenlik endişeleriyle Anadolu içlerine sürgüne yollanmıştı. Âbidin Paşa'nın babası sürgün mahallinden memleketine

¹ Thomas Mann, *Yusuf ve Kardeşleri: Yakup'un Hikâyeleri*, çev. Zeki Cemil Arda (İstanbul: Hece Yayınları, 2021), 280.

² Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)* (İstanbul: ISIS, 1999), 54; Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), 84.

³ Bk. Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions* (Stanford: Stanford University Press, 2016), 76; Noel Malcolm, *Rebels, Believers, Survivors: Studies in the History of the Albanians* (Oxford: Oxford University Press, 2020), 242.

⁴ Âbidin Paşa'nın babası Ahmed Dino Ağa'nın, idamının üstünden 22 sene geçtikten sonra dahi Tepedelenli Ali Paşa emlakinden hazineye kalan çiftlikleri satın almaya devam ettiği anlaşılıyor. “Çamlık hânedânından ve dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan Ahmed Dino Ağa” 1844 yılında “mâliyye hazinesinden mazbut müteveffa Tepedelenli Ali Paşa çiftlikâtından Yanya sancağında Preveze kazasında” sekiz çiftliği muaccele ve müeccele bedellerini ödemek suretiyle uhdesine almıştı, bk. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye (C.ML), 108/4758, 21.06.1260 (8.07.1844).

⁵ Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 25.

dönemeden vefat etmişti.⁶ Neyse ki Dino ailesinin merkezle aralarındaki bu kısa süreli gerilim, Âbidin Paşa neslinin eğitimlerini ve kariyerlerini etkileyecek bir boyuta ulaşmamıştı.

Bölgelerinde kuvvetli bir nüfuza sahip olan bu tür ailelerin merkez tarafından “hanedan” tabir edilmesi Âbidin Paşa’nın yanı sıra diğer Arnavut beyzâdelerinin örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁷ Bu ailelere mensup olmak, çoğu örnekte, bir “idarî miras”ı da beraberinde getirmekteydi. “İdarî miras” tabirini kendileri için kullandığı aileler hakkında Bouquet şöyle bir tespit yapmaktadır: “Sultanın hizmetindeki ailelerde kariyer, nadiren terk edilen bir uzmanlık olduğu gibi, korunmaya çalışılan ailevi bir varlıktır ve bu bilhassa 19. yüzyılın bir devlet yüzyılı olması dolayısıyla böyledir.”⁸ Âbidin Paşa’nın kendisinin de bu ailevî varlığı muhafaza etme görevini ciddiye aldığı bir istidasının hemen başında ecdadının devlete ettiği hayırlı hizmetleri anmasından anlaşılmalıdır.⁹ Paşa, kendi yazdığı tercümeihalinde de babasının “devlet-i ebed-müddet-i ‘aliyyede birçok hidemât-ı mebrûrede bulunduğu”na dikkat çekmeyi ihmal etmez.¹⁰

Böylesi bir ailenin mensubu olmak, Âbidin Paşa’ya da zeminin ve zamanın olanakları doğrultusunda devlete hizmet etmek ve üstlendiği görevler vasıtasıyla kazanması memul olan imtiyazlar ile rütbeleri edinmek sorumluluğunu, yani bir ailevî varlık olarak memuriyet kariyerini inşa etme ödevini yüklemekteydi. Bunun doğal bir sonucu olarak o tarihlerde (1866) bir Arnavut hanedanzâdesinin devlet hizmetine girişi için uygun bir başlangıç aşaması olarak görüldüğü anlaşılan maiyet silahşörlüğü, Âbidin Paşa’nın devlet hizmetindeki ilk uğrak noktası oldu.¹¹ Nitekim İstanbul’a kendisinden iki sene evvel, 1864’te gelmiş olan akrabasından Abdül (Abdülvahab) Bey’e tevdi edilen ilk görev de silahşörlükten başka bir vazife olmamıştı.¹² Klâsik devirden itibaren Osmanlı merkez elitinin zihnindeki Arnavut algısının bu toplumun adını kendisine yararlı olduğunu düşündüğü zamanlar övgüyle, devlete zarar verici bir mahiyet arz ettiği kanaatinde olduğu durumlarda ise oldukça pejoratif biçimde kullanıldığı görülür. Fakat her iki durumda da birinin Arnavut olduğunun vurgulanmasının arkasında yatan gerekçe savaş ve düzen eksenine yakından ilişkilidir.¹³ Nitekim Arnavutlara atfedilen savaşçı karakter 1500’lü yıllardan İmparatorluk’un son devirlerine kadar Osmanlıların düşünce dünyasındaki güncelliğini korumuştur.¹⁴

⁶ Hakkında detaylı bilgi için bk. Halis Çanakçı, *Abidin Paşa’nın Notlarından Osmanlı Devleti’nin Son Yılları (1880-1906)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 5-8.

⁷ Örneğin Sicill-i Ahvâl kayıtlarına bakıldığında Ali Naki Bey “Yanya hânedânından”, Mustafa Nâilî Paşa “*Nasliç kazası hânedânından*”, Mehmed Servet Bey ise “Koniçe hânedânından” olarak tanıtılmaktadır, sırasıyla bk. BOA, Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (*DH.SAİD.d.*) 3/938; 71/139; 4/174. “Hanedan” tabiri Hristiyan Arnavut aileleri için de istimal edilmekteydi. Corci Paşa’nın “İşkodra hânedânından” kelimeleriyle tavsif edildiği personel raporu için bk. BOA, *DH.SAİD.d.* 4/398.

⁸ Olivier Bouquet, *Sultan’ın Paşaları 1839-1909*, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 237.

⁹ “Ecdâd-ı âcizânemin Devlet-i Aliyye’ye etdikleri hidemât-ı mebrûre” bk. BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umumi (*Y.PRK.UM*), 49/45, 3.09.1317 (5.01.1900).

¹⁰ Çanakçı, *Abidin Paşa’nın Notlarından...*, 142.

¹¹ “... seksen iki senesi Şevval’inde iki yüz elli kuruş ma’aşla ve silahşörlük hidmetiyle ma’iyyet-i hümâyûna dâhil olub” BOA, *DH.SAİD.d.* 1/252.

¹² Abdülvahab Bey –sonradan Paşa– “Yanya vilâyeti dâhilinde Çamlık hânedânından Hacı Osman Dino’nun mahdumu” idi, “bin iki yüz seksen senesi Zilka’desinin on dokuzunda”, tıpkı Âbidin Paşa gibi, “iki yüz elli kuruş ma’aşla ma’iyyet-i şâhâne silahşörlüğü” ile görevlendirilmişti, bk. BOA, *DH.SAİD.d.* 3/462.

¹³ Arnavut imgesinin 18. yüzyıl boyunca Osmanlı merkez bürokratlarının zihninde karşılık geldiği anlamları inceleyen bir çalışma için bk. Uğur Bayraktar, “Bir Terim Olarak ‘Arnavut’: 18. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Arnavutlar”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2022): 1-38.

¹⁴ 16. yüzyılda kaleme alınmış bir münşeat mecmuasında Arnavutların helâk edilen Semud kavminin artıkları olmak, fitne ve fesatları canlandırmak, isyan ve inatla hareket etmek, gönenmiş topraklarda hırsızlık yapmak, devlet düşmanlarını kollamak, halkı yoldan

Ancak bir Arnavut hanedanzâdesi olma tecrübesinin büyük oranda kişinin içinde bulunduğu devre ve ailesinin bulunduğu bölgeye bağlı olarak şekillendiği gerçeği ıskalanmamalıdır. Arnavut hanedanzâdeleri, nihayetinde, monolitik bir blok vücuda getirmezler; İmparatorluk'un "en uzun", dolayısıyla on yıllar arasındaki farkları "en görünür" olan yüzyılında, 1820'lerde doğmuş bir Arnavut beyzadesi ile 1840'larda dünyaya gözlerini açmış bir diğerrinin tecrübesi dramatik biçimde birbirinden farklılaşabilir. Aynı farklılığın, teritoryal kimliklerin ve âdetlerin kuvveti nedeniyle, aynı gün doğmuş Kuzeyli bir Mirdita¹⁵ asili ile Güneyli bir bey çocuğu arasında ise görünür olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Âbidin Paşa'nın herhangi bir Arnavut hanedanzâdesi değil, 1840'lı yıllarda doğmuş, Prevezeli, yani Çamlık bölgesinden bir Arnavut hanedanzâdesi olduğunun vurgulanması önem taşır.

Harita I: Yanya ve Preveze'nin Gösterildiği Harita¹⁶

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*'da Çamlık bölgesini şu sözlerle anlatır: "Arnavudluk'un cenûbunda bir hıttâ olub, Yanya vilâyetinin Preveze sancağıyla Yanya sancağının nısf-ı garbîsini teşkil ediyor. Ahâlisi Çam tesmiye olunarak, cesâret ve zekâvetleriyle, tavr-ı levendâneleriyle ve havrâlarının güzelliğiyle meşhûrdurlar."¹⁷ Zikredilen bölgenin önemli ailelerinden birinin mensubu olarak doğmasının Âbidin Paşa'ya bu metnin kapsamındaki en önemli etkisi onu doğrudan doğruya Çamlık'ın sorunlarına muhatap kılmasıdır. Kuzey Arnavutlarının Slav komşuları karşısında

çıkarmak, vilayetlerde ihtilal çıkarmak gibi cürümlerle itham edildiklerini görürüz, bk. Hikmet İlaydın – Adnan Sadık Erzi, "XVI. Asra Âid Bir Münşeât Mecmuası", *Belleten* XXXI/124 (1967): 242. 1910 tarihli bir Meclis-i Mebusan toplantısında ise bir Arnavut'un silah taşımasının, İstanbul'daki birinin baston taşıması kadar olağan olduğunu söylenir, bk. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, Cild: 4, İçtima Senesi: 2, İn'ikad: 82, 21 Nisan 1326, 565.

¹⁵ Kuzey Arnavutluk'ta aynı isimle anılan kabilenin yaşadığı bir bölge, detaylı bilgi için bk. Robert Elsie, *The Tribes Of Albania: History, Society and Culture* (London: I.B. Tauris, 2015), 213-260.

¹⁶ BOA, HRT.H (*Haritalar*), 352. Okurun dikkatini çekmek adına haritada Yanya kırmızı, Preveze ise siyah daire içerisine alınmıştır.

¹⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, III (İstanbul: Mihran Matbaası, 1308), 1866.

kendilerini tehdit altında hissettikleri ve buna karşı bir mücadele yolu aradıkları süreçte, Güney Arnavutlarının temel endişe kaynağını da çoğu zaman Yunanistan oluşturmuştur. Yunanistan'ın Kuzey Epir olarak adlandırdığı Toskalık bölgesinin Ergiri ve Saranda gibi şehirleriyle Çamlık'ın tümünü içeren bu bölgeyi Yunan vatanının bir parçası olduğu iddiasıyla talep etmesi, tam manasıyla çözülmesi için I. Dünya Savaşı'nı takip eden yılların beklenmesini gerektirecek uluslararası bir soruna yol açmıştır. Dolayısıyla Âbidin Paşa, bu endişenin ve belirli topraklar üzerindeki hak iddialarının yarattığı türlü soruna bizzat tanıklık etmiş, bölgede geniş topraklara sahip olduğundan ötürü bu sorunlar onu yalnızca duygusal olarak değil fakat son derece maddî bir biçimde de ilgilendirmiştir.

1. Yanya “Umûr-ı Fevkalâde Komisyonu” Başkanlığı (1877)

Böylesi bir ailevî ve bölgesel aidiyeti bulunan Âbidin Paşa'nın memuriyet hayatının Güney Arnavutluk sorunu ile yoğun biçimde iç içe geçtiği sürecin başlangıcını, 1875 yılında Hersek'teki ahalinin isyanı ile tetiklenen 1875-1878 Şark Krizi ve bu krizin en netameli safhası olarak 1876 yılındaki Bulgar İsyanı'nın Avrupa kamuoyunda yarattığı heyecanı takiben Osmanlı ile Rusya'nın savaşa tutuştuğu 1877-1878 yılları vücuda getirir.¹⁸ Savaşın yarattığı zorlu durum yalnızca Osmanlı Devleti açısından değil fakat Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu topraklar üzerindeki çıkarları çatışan Büyük Güçler için de geçerlilik göstermiş, ancak hemen hemen her kriz anında olduğu gibi sorundan en ciddi biçimde ve doğrudan etkilenenler bu çatışmaya sahne olan bölgede yaşayan ahali olmuştur.¹⁹ Savaşın doğrudan doğruya Osmanlı Avrupası'na ilişkin nedenlerden dolayı çıkmış olması, bölgedeki Müslüman ahaliyi ve bu meyanda savaş sonrası oluşacak yeni düzende toprak kazanımları elde etmek isteyen komşularının hedefinde bulunan Arnavutları ciddi biçimde tedirginliğe sürüklemeye yetmiştir.

1877-1878 yılları arasında cereyan eden bu harp boyunca İmparatorluk, Kırım Savaşı'ndaki durumun aksine, diğer Avrupa devletlerinin yardımı olmaksızın Rusya ile savaşmak durumunda kaldı. Bu vaziyet, Osmanlı Devleti'ni askerî açıdan mümkün olan her türlü yardımı toplamaya yönelik hummalı bir çabaya sevk etti. Bu türden çabaların başında da savaşmaya müsait fakat askerî disiplinden yoksun, gayrinizamî birliklerin oluşturulması, organize edilmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi geliyordu. Dolayısıyla, savaşın çeşitli cephelerinde eski devirlerin dilinde “başıbozuk” olarak adlandırılan fakat sonradan bu tabirin kulağa hoş gelmemesinden dolayı sıklıkla “asâkir-i muavene” veya “neferât-ı muvazzafa” olarak anılan grupların vücuda getirilmesi yoluna gidildi.²⁰

Savaş iklimi içinde gerek Rumeli ve gerekse Anadolu'da bu tür muavenet birlikleri bölgenin ileri gelenleri eliyle oluşturulmaktaydı. Örneğin İşkodralı Osman Ağa birtakım aracılar marifetiyle Ergiri ve Berat bölgesinden iki yüz kadar asker toplayarak bunları kendi kumandasına almış ve cephaneleriyle yiyecekleri dışındaki masraflarını yine kendisinin karşılayacağını sözünü vermişti.²¹

¹⁸ Gregor Schöllgen, *Emperyalizm ve Denge: Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914*, çev. M. Sami Türk (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), 41.

¹⁹ Savaşın başlangıcından 1880'e uzanan süreçte en az yarım milyon Müslüman buldukları bölgeleri terk etmek zorunda kalmıştı, bk. Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, çev. Fatma Sarıkaya (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 109.

²⁰ Osmanlı gayrinizamî birlikleri için başıbozuk tabirinin kullanımının, 19. yüzyılın ortalarından itibaren terk edildiği görülmektedir. 1851 tarihli bir belge “muvazzaf olarak kullanılacak asâkire başıbozuk denmesi yakışık almayacağından bundan böyle asâkir-i merkûmeye neferât-ı muvazzafa ta'bir olunması muktezâ-yı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şâhânedan” olduğunu ilgili makamlara bildiriyordu, bk. BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM), 55/10, 7.06.1267 (9.04.1851).

²¹ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 746/60992, vr. 2, 15.05.1294 (28.05.1877).

Yakova’da da aynı yöntemle oluşturulmuş birlikler mevcuttu.²² Bu tür düzensiz birliklerin iaşelerinin giderilmesi ciddi bir koordinasyon gerektirdiği için devlet, lojistik sorunları da yerinde çözme yoluna giderek asâkir-i muavenenin yoğunluk gösterdiği bölgelerde çeşitli komisyonlar teşkil etmekteydi.²³

Bu tür komisyonların bir örneği de Yanya’da kurulmuştu.²⁴ Komisyon, vazifelerinin ve sorumluluklarının tespit edildiği talimatnamede “Erkân ve mu’teberân-ı memleketden mürekkeb olarak sa’adetlû Âbidin Beyefendi Hazretleri riyâsetinde ve Yanya vilâyet-i celîlesi merkezinde bu def’a bâ-irâde-i seniyye teşekkül eden Umûr-ı Fevkalâde Komisyonu” olarak anılmaktaydı.²⁵ Bu komisyon savaş hâlinin sürmesinden ötürü bölgede oluşan olağanüstü durumun ancak olağanüstü bir heyet vasıtasıyla kontrol altında tutulabileceği kanaatiyle kurulmuş ve başkanlığına da bu işe ehliyetli olduğu düşünülen Âbidin Paşa tayin edilmişti.²⁶ Komisyon, Yunanistan’ın bölgeye yapabileceği olası bir saldırı ihtimali hesaba katılarak teşekkül ettiğinden Arnavutlar için “Güney Arnavutluk”, Rumlar içinse “Kuzey Epir” adını taşıyan bölgenin mukadderatıyla yakından ilişkiliydi.

Komisyon üyelerinin tamamının bölgenin ileri gelenlerinden seçilmesi ve başkanlığına da onlarla aynı sosyal statüdeki Arnavut bir Osmanlı bürokratinin getirilmesi dikkat çekicidir. Zira komisyonun teşkilinden yalnızca birkaç ay önce Yanyalı bir diğer beyzâdenin, Arslan-Paşalı hanedanından Mâlik Nâilî Paşa’nın savaş dolayısıyla yaptığı yüz bin kuruşluk yardımından bahseden bir belge ilgili tarihte kendisiyle aynı konumdaki sadık hanedan mensuplarının taltif edilmesinin bazı yararları olabileceğinden söz etmekteydi.²⁷ Devletin bu sosyal grubu taltif yoluyla kazanmayı umduğu maddî faydaların başında gelen husus ise devrin Yanya valisinin bir metninde açıkça ifade ediliyordu. Beklenen fayda Lablık, Toskalık ve Çamlık bölgesindeki Arnavutlardan muavenet askeri toplamaktı.²⁸

Komisyon koltuklarının Arnavut eşrafına paylaştırılmasının sebebi tam da bu maddî beklenti olmalıdır. Zira Arnavutluk gibi merkezî otoritenin görece zayıf olduğu bir bölgeden asker toplamak devlet için hem zor hem maliyetli bir uğraştı. Bölgede hâkim olan ananevî patrimoniyal kültür sebebiyle ahali üzerinde söz hakkı bulunduğu kabul edilen eşrafın bu amaçla devreye sokulması ise devletin elini rahatlatılabileceği daha önce de ispatlanmış bir seçenek hükmündeydi. Bu mahallî beylerin orduya yetişmiş, disiplinli, modern askerler sağlayabilecek imkânlardan mahrumiyetleri açıktı. Ancak kriz anlarında acilen ihtiyaç duyulan insan gücünü temin etmekte ve oluşan kuvvetleri bildikleri bir coğrafyada bir yerden diğerine ulaştırmakta işlevsel bir rol oynayabiliyorlardı. Bu beylerin devlete karşı sadakatlerinin temel söylemi, doğrudan doğruya bir “Baba-kral” (*baba-mbret*)

²² BOA, *İ.DH*, 749/61187, vr. 3, 17.06.1294 (29.06.1877).

²³ Bunlardan biri Erzurum’da “İdâre-i Asâkir-i Muavene Komisyonu” adıyla kurulmuştu, bk. BOA, *İ.DH*, 747/61035, 27.05.1294 (9.06.1877).

²⁴ Yanya’da ve Güney Arnavutluk’ta durum olası bir Yunan saldırısı nedeniyle nezaket kesp etmiş vaziyetteydi. Devlet, Komisyon çalışmaya başlayınca değin geçen süreçte, bulunduğu mevkiin önemine binaen Himara’da karakol inşasına girişmiş, Yanya Kalesi’nde zahire depolanması emrini vermiş ve nihayet çetecilik faaliyetlerini gerekçe göstererek örfî idare ilan etmişti, sırasıyla bk. BOA, *İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD)*, 34/1717, 17.06.1294 (29.06.1877); BOA, *İ.ŞD*, 36/1799, 19.07.1294 (30.07.1877).

²⁵ BOA, *İ.DH*, 762/62149, vr. 2, 4.10.1294 (12.10.1877).

²⁶ BOA, *İ.DH*, 752/61391, vr. 2, 29.07.1294 (9.08.1877).

²⁷ BOA, *İ.DH*, 751/61337, vr. 2, 8.07.1294 (19.07.1877).

²⁸ BOA, *İ.DH*, 756/61690, vr. 2, 20.09.1294 (28.09.1877).

olarak andıkları Sultan'ın şahsına bağlı biçimde gelişmişti.²⁹ Bu ise, üyeleri yerel eşraftan seçilen bir komisyonun sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için azaların statüsü dolayısıyla kendisine saygı duymalarının mümkün olduğu bir denkleminin varlığını gerektiriyordu. Bu gereksinimin Âbidin Paşa'nın Şark Krizi'nin bu en hararetli yıllarında Arnavut kimliğiyle öne çıkmasına ve komisyonun riyasetinin kendisine verilmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Zira kendisi komisyon üyeleriyle aynı anadili ve benzer bir statüyü paylaşmakla beraber, işleri daha kötü bir hâle sürüklemeyeceği umudunu fazlasıyla sağlayan temiz bir personel siciline de sahipti.

Yaşlı Arnavut beylerinin pek çoğunun merkezle aralarındaki ilişki gösterdikleri çeşitli yararlılıklar dolayısıyla "rikâb-ı hümâyûn-ı şâhâne kapıcıbaşılığı"ndan "Rumeli beylerbeyliği"ne uzanan onursal rütbeleri edinmek ile sınırlıydı. Bu tür rütbeler ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan bir hızla pratik hayattaki karşılıklarını yitirmeye başlamışlardı. Dolayısıyla artık güncelliğini yitirmiş bir sistemin temsilcileri konumunda olan diğer Arnavut beylerinin değil fakat Âbidin Paşa'nın komisyon başkanı olarak seçilmesi onun çağın gereklerine daha uygun bir hayat süren, memuriyete girmiş bir Arnavut beyzâdesi olmasıyla yakından ilişkili görünmektedir.

Öte yandan, Güney Arnavutluk beylerinin 1877'yi önceleyen on yıllarda devlet merkezi ile ilişkilerinin suhuletten hayli uzak bir görüntü arz ettiği düşünülecek olursa komisyon başkanlığının niçin yukarıda tavsif edilen zümreden bir Arnavut beyine verilmesinden kaçınıldığı da anlaşılabilir. 1822'de Tepedelenli Âli Paşa ortadan kaldırılmış, 1830'da Manastır'da birçok önde gelen Arnavut beyi bertaraf edilmiş, bu olayı takiben bölgede birbiri ardınca birçok isyan hareketi görülmüştü.³⁰ 1847'de patlak veren büyük Toskalık İsyanı ise Tanzimat sonrasında değişmeye başlayan uygulamalar neticesinde alışık oldukları taltiflerin kendilerinden esirgendiğini düşünerek bu duruma gücenen beyler tarafından açık biçimde veya el altından desteklenmişti.³¹ Bu durum da devlete duyduğu sadakatın kökeninde çok daha hareketli ve anlık çıkarlara bağlı bir dinamizmin bulunduğu Arnavut beylerinin aksine Âbidin Paşa gibi bürokrasiye ve maaşlı memuriyete intisap etmiş, dolayısıyla merkezle arasındaki ilişki çok daha doğrudan bir mahiyet arz eden ve modern bürokrasinin işleyişinden haberdar olan bir beyzâdenin varlığını gerekli kılmıştı.

Komisyon azalığı ile görevlendirilen Güney Arnavutluk beylerinin tam bir listesinin hazırlanmadığı görülüyor. Ancak Arslan-Paşalı hanedanından Ali Naki Bey, Şûrâ-yı Devlet azalığına tayini üzerine doldurduğu Sicil formunda bu komisyonun azalarından olduğunu ve Âbidin Paşa'nın yokluğunda reis vekilliği görevini yürüttüğünü belirtmektedir.³² Komisyonun faaliyetlerine başlamadan önce on adet sandalye siparişinin verilmesi hiç değilse komisyonda, kitabet hizmetini gören(ler) de dâhil olmak üzere, görevli olanların asgarî sayısını tespite yardımcı

²⁹ George W. Gawrych, *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913* (London: I. B. Tauris, 2006), 83.

³⁰ Güney Arnavutluk'ta 1830'lu yıllarda yaşanan karışıklığın kökenlerine dair bk. Basil C. Gounaris, "Blood Brothers in Despair: Greek Brigands, Albanian Rebels and the Greek-Ottoman Frontier, 1829-1831", *Cahiers balkaniques* 45 (2018), 191-223.

³¹ BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı (*A.MKT.MHM*), 2/65, vr. 5.

³² BOA, Şûrâ-yı Devlet Sicilleri (*ŞD.SAİD*), 30/6, vr. 2, 11.11.1310 (27.05.1893). Naki Bey'in Yanya'nın Yunanlılara teslim edilmemesi için yürütülen kampanyanın destekçilerinden olduğu bu talepleri içeren çeşitli beyannamelerin altında imzasının bulunmasından anlaşılmaktadır, bk. Stefanaq Pollo – Selami Pulaha, *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare 1878-1912* (Tiranë: Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, 1978), 106. Birinci Meclis-i Mebusan'a Yanya Mebusu olarak girmiş, Ergiri mutasarrıflığında bulunmuş, 1904 yılında Şûrâ-yı Devlet azası iken vefat etmiştir, bk. Bülent Bilmez ve Nathalie Clayer, "A Prosopographic Study on Some 'Albanian' Deputies to the First Ottoman Parliament", *The First Ottoman Experiment in Democracy*, ed. Christoph Herzog–Malek Sharif (Würzburg: Ergon Verlag, 2016), 163; BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (*DH.MKT*), 841/7, 25.01.1322 (11.04.1904).

olur.³³ Hakkında yazılan eserler, Şemseddin Sâmî'nin de Rodos dönüşü Yanya'ya uğradığı, bu sırada birkaç ay boyunca komisyonda kâtiplik yaptığı noktasında birleşmektedir.³⁴

Bendler hâlinde tanzim edilen talimatnamesinin ilk maddesine göre komisyon mevcut savaş durumu nedeniyle bölgede celbedilecek olan muavenet askerlerinin tertip ve tahriri ile bu askerlerin doğru bir biçimde seçilmesinden sorumluydu. Mevcut olan askerlerin künye defterleri aracılığıyla yapılacak yoklamalarının düzgün bir biçimde yürütülmesi, evrakta sahtecilik yoluyla tevessül edilecek israfların engellenmesi ve meydana gelebilecek bilumum suistimalin önüne geçilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması da komisyonun görev tanımına giriyordu.

Komisyon, yalnızca asakir-i muaveneye ilişkin meselelerden sorumlu tutulmamıştı. Aynı zamanda Yanya'da toplanan bilumum neferin ihtiyaçlarının nakliyatı ve bu nakliyatın gerçekleştirebilmesi için gereken yük hayvanlarının alımıyla da ilgilenmesi gerekiyordu. Bunlara ilaveten, ihtiyaten altı aylık peksimet depolanması, eli silah tutan ahali için kurşun satın almak, hırka, çorap, kalçın gibi askerlerin kışın ihtiyaç duyacakları şeyleri tedarik etmek, keza İstanbul'dan getirilmesi mümkün olmayan çadırların bölgeden temin edilmesini sağlamak da komisyonun sorumlulukları arasındaydı. Beşinci madde, komisyonun görev alanını çok daha derli toplu bir biçimde ifade etmektedir: "Komisyon-ı mezkûr fevkalâde nâmıyla teşekkül etdiğinden vilâyetçe umûr-ı harbiyeye dâir fevkalâde olarak zuhûr edecek mevadd-ı mühimme-i mütenevvi'aya bakacaktır."³⁵ Kısacası komisyon, savaş hâli dolayısıyla ortaya çıkabilecek her türlü mesele ile ilgilenme yetkisine sahipti.

Kâtiplerin sayıca yetersizliklerinden dolayı merkez ile Âbidin Paşa arasında cereyan eden yazışmalar, bu komisyonunun ne gibi faaliyetlerde bulunduğu ve ne türden kazanımlara vesile olduğunu onun gözünden görmemize olanak tanır. Paşa, bir tahririnde komisyonun gece yarısına kadar sorunları çözmek için uğraştığından, komisyon üyelerinin kendilerini harap ölçüde çabaladıklarından bahseder.³⁶ Âbidin Paşa'nın başkanlığını yürüttüğü bir komisyon hakkında olumsuz konuşması beklenmese de sarf edilen emeğe ve geceli-gündüzlü çalışıldığına ayrıca dikkat çekmesi ilgi çekicidir.

Âbidin Paşa'nın aynı gün kaleme aldığı bir diğer metin ise komisyonun ilgi çekici bir kazanımından söz etmektedir. Buna göre, komisyonun teşkilinden itibaren geçen süreçte askerlerin yiyecek, içecek ve giyecekleri temin edilmiştir ki bu talimatname uyarınca komisyonun birincil görevleri arasındadır. Ancak Âbidin Paşa, buna ilâveten, Arnavut reislerinin bu komisyon vasıtasıyla bir araya gelmiş olmasının bütün Arnavut halkının Yunanistan'ın yayılmacı emellerine karşı gayrete gelerek kendi topraklarını savunmaya hazır hâlde bulunduğu Yanya'da önemli bir hareketlenmeye yol açtığını da kaydetmektedir. Komisyonun çabaları sonucunda hem memleket içinde hem de yurtdışında Yunanistan'ın bölgeye yapacağı olası bir saldırıya karşı bir kamuoyu tepkisi yaratıldığına yalnızca Yunanistan kabinesine değil doğrudan doğruya Kral'a hitaben mektuplar yazılmasını bir örnek olarak verir. Bu iki örneği komisyon vasıtasıyla dahilde ve hariçte elde edilen iki kazanım olarak zikreder.³⁷

³³ BOA, *İ.ŞD*, 36/1854, 19.10.1294 (27.10.1877).

³⁴ Ağâh Sırrı Levend, *Şemseddin Sami* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969), 41; Etem Çalık, *Şemseddin Sami ve Medeniyet-i İslâmiyye* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 12.

³⁵ BOA, *İ.DH*, 762/62149, vr. 2, 4.10.1294 (12.10.1877).

³⁶ Aynı belge, vr. 4, 2.11.1294 (8.11.1877).

³⁷ Aynı belge, vr. 6, 2.11.1294 (8.11.1877).

Bölgedeki kamuoyu oluşturma faaliyetleri yalnızca Osmanlı Devleti'nin '93 Harbi sırasındaki siyasî ve diplomatik manevralarının anlaşılması noktasında önem arz etmez. Arnavutlarca meskûn toprakların bütünlüğünün korunması adına kaleme alınan protesto telgrafları daha sonra Arnavutluk'ta vücuda gelen ulusçu tarihyazımı tarafından Arnavut milliyetçiliğinin kurucu metinleri arasında zikredildiği için ayrıca dikkat çekicidir. Zira bu metinlerin bazı erken tarihli örneklerinin 1877 sonunda ve Âbidin Paşa'nın iddiasına göre riyasetini yürüttüğü komisyonun faaliyetleri sonucunda üretildiği anlaşılmaktadır.

Bir başka dikkat çekici durum, Âbidin Paşa'nın bu komisyonun başkanlığını yürüttüğü sırada yalnızca çeşitli Arnavut beylerinin asker toplamaları için organizasyon ve koordinasyon çalışmaları yürütmekle kalmayıp bir Arnavut beyi olarak kendisinin de asker toplayarak doğrudan mücadeleye girişmesi, hakikaten bir "silahşor" olduğunu ispatlamasıdır. Paşa, Cezâyîr-i Bahr-i Sefid (Ege Adaları ve Kıbrıs) valiliğinde bulunduğu sırada nişan ve madalyalarının azlığından şikayetle devlete hizmetlerini sayıp döktüğü bir tahririnde bu mücadelenin canlı bir tasvirini sunar. Buna göre, Saranda'ya sekiz binden fazla Yunan ve İtalyan'ın çıkarma yaptığı, bir geçici hükûmet kurulduğu ve mahallî idare memurlarını bölgeden uzaklaştırıp Yanya'yı kuşatmaya hazırlandıklarını öğrenen Âbidin Paşa, bunun üzerine yaptıklarını şöyle anlatır:

... derhal Arnavudluk'a gidib altı gün zarfında cem' eylediğim beş bin Arnavudla Yunan ve İtalyalıların buldukları mevâki'e bi'l-hücûm vâki' olan muhârebe-i şedidede en evvel on nefer-i dilâver Arnavudla çâkerleri Yunan ve İtalyalıların içine girib düşmanların kordonlarından elbisem parça parça olduğu hâlde arkamdan Arnavudlar yetişib sâye-i şâhânede muzafferiyet-i tâmme ihrâz etmiş...³⁸

1877 yılı itibariyle Güney Arnavutluk meselesinin Âbidin Paşa'nın hayatında onu silahlı bir mücadeleye dahil edecek ölçüde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu mesele onun için nezaket kesp ettiği ölçüde Âbidin Paşa'nın Arnavut beyzâdesi kimliği de ön plana çıkmıştır. Takip eden süreçte bu sorun onun hayatındaki ağırlığını koruyacak, Âbidin Paşa Yunan-Osmanlı sınırının belirlenmesi adına baba ocağı Preveze'de yürütülen müzakerelere iştirak edecek, bu sırada hem resmî sıfatının hem de sosyal statüsünün kendisine sağladığı imkânlardan yararlanarak Yanya'nın Osmanlı hâkimiyetinde kalması için elinden gelen bütün gayreti gösterecektir.

2. Yunan Sınırı Meselesi ve Preveze Arnavut Reisleri Cemiyeti (1878-1879)

Âbidin Paşa, Cezâyîr-i Bahr-i Sefid valiliğinde bulunduğu sırada ve Çamlık topraklarının Yunanistan'a terk edilmemesi yönündeki çabalarının üzerinden on beş yıl geçmişken geçmişteki birtakım hizmetlerini merkeze hatırlatmak ister. Bu maksatla kaleme aldığı arizasında yalnızca en önemli üç hizmetinden bahsedeceğini belirtir. O güne değin üstlendiği görevler arasında en mühimleri olarak hatırlamayı ve hatırlatmayı seçtiği bu üç hizmetinin ikisi doğrudan doğruya 1877-1879 yılları arasında Güney Arnavutluk sorunuyla alakalıdır. Demek ki 1894 itibariyle Âbidin Paşa için kendi kariyerinin en önemli veya merkezce en kayda değer bulunabileceğine inandığı kısımlarının yarısından çoğunu bu yazının konusunu oluşturan iki yıllık süreçte yaptıkları oluşturur.

Paşa ilgili arizasında ilk olarak Yanya'daki komisyonun başkanlığını yürütürken Güney Arnavutluk topraklarına çıkan Yunan ve İtalyan gönüllülerden oluşan birkaç bin kişilik birliğe karşı giriştiği harpten, kısa süre zarfında asker toplamayı başardığı gibi kendisinin de bizzat onlarla

³⁸ BOA, Y.PRK.UM, 49/45, 3.09.1317 (5.01.1900).

savaştığını vurgulayarak bahseder. En önemli gördüğü ikinci hizmeti ise Tunuslu Hayreddin Paşa'nın sadareti döneminde Parga, Narda ve Çamlık'ın önemli diğer bazı mevkilerinin Yunanistan'a terk edilmesinin kararlaştırıldığı ve o sıra İstanbul'da bulunan bütün müşirler ile vezirlerin katıldığı toplantıya padişahın emri üzerine dağılmasından hemen önce yetişmesidir. Bu hizmeti sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli bölgelerinden bazılarının "Yunan pençesinden" kurtulmuş ve Müslüman ahalinin Osmanlı tabiiyetinde kalmaları sağlanmıştır."³⁹ Uzun ömürlü bir devlet kariyerine sahip olan Âbidin Paşa'nın diğer pek çok hizmeti yerine Güney Arnavutluk ve Yunanistan meseleleri etrafında dönen bu başarılarını zikretmesi, ilgili olayların onun meslekî yaşantısında formatif bir etkisi olduğunu gösterir. Nitekim 1877-1879 yılları arasında bu meselelerle doğrudan yakınlaşacağı bir parça konu Osmanlı-Yunan sınırının tashihi için gerçekleştirilen görüşmelerde görevlendirilmesidir (1878).

'93 Harbi'ne bizzat katılmamasına karşın bu savaşın bitimiyle ortaya çıkan diplomatik krizden kazanç sağlamak isteyen Yunanistan, Berlin Kongresi'nin öncesinde Teselya ve Epir sınırlarının yeniden düzenlenmesi talebiyle Güney Arnavutluk sorununa uluslararası bir boyut kazandırmaya uğraşmaktaydı. Bu çabalarının sonucunda Osmanlı-Yunan sınırının yeniden ele alınması ve ilgili iki devletin bu meseleyi halletmek üzere görüşmelere başlamasıyla alakalı 13. protokol ve bir çözüm bulamadıkları takdirde Düvel-i Muazzama arabuluculuğuna başvurulmasından söz eden 24. madde, Kongre'nin aldığı kararlar arasına girdi.⁴⁰ Yunanistan'ın bu iki karardan elde etmeyi umduğu maddî kazanç Epir topraklarından bir kısmını hâkimiyeti altına almaktı. Buradaki Arnavut nüfusun millî davalarını Avrupalı devletlere duyurmak için gerekli imkânlardan mahrum olduklarına dair kanaatleri Yunan hükûmetini bu sürecin aleyhlerinde gelişmeyeceğine ikna etmişe benzetmektedir.⁴¹

Bu kararların varacağı nokta, beklenildiği üzere, Osmanlı ve Yunan hükûmetlerini aralarındaki sınırı yeniden konuşmak üzere bir araya gelmeye davet etmekte. Nitekim çeşitli ayak diremelere karşın bu yöndeki tazyiklerin artması üzerine Bâbiâli, görüşmelerin başlamasına rıza gösterdi.⁴² Meclis-i Vükelâ, ilgili müzakerelerde Osmanlı'yı temsil edecek birinci komiser olarak Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı önerdiği gibi "Borsa Komiseri sa'âdetlü Âbidin Bey'in dahi usûl-i hudûdiyyeye vâkıf olmasına ve lisâna âşinâ bulunmasına mebnî komisyonda bulundurulması" kanaatindeydi. Buna göre Âbidin Paşa, komisyonun mülkî meselelerden sorumlu murahhası Adliye Müsteşarı Vahan Efendi'ye refakat etmekle görevlendirilmeliydi.⁴³

Tayin gerekçesi olarak sınır meselelerinden anlaması ve Rumca bilmesi vurgulanmakta ise de Preveze'nin önemli ailelerinden birine mensup olmasının devletçe hesaba katılmadığı ihtimali akla yatkın görünmez. Nitekim Preveze'de geçirdiği süre içerisinde Âbidin Paşa'nın başlıca uğraş alanını Yunanistan'ın önerdiği sınır değişikliklerine karşı güçlü bir Arnavut muhalefeti yaratmanın oluşturduğu görülür. Bu ise ancak bölgeyi bilen ve nüfuz sahibi bir kimse tarafından gerçekleştirilebilirdi. Nitekim Meclis-i Vükelâ'nın önerdiği bu isimler bir müddet sonra onaylandı

³⁹ BOA, Y.EE, 28.09.1311 (4.04.1894).

⁴⁰ Mustafa Malhut, "93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere'nin Tutumu", *Journal of Anglo-Turkish Relations* 1/1 (2020), 68-70.

⁴¹ Başbakan Koumoundouros bu hususu açıkça belirtiyordu, bk. Evangelos Kofos, *Greece and Eastern Crisis 1875-1878* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1975), 146-147.

⁴² Yunanistan Hariciye Bakanı, 17 Temmuz 1878'de "Devletlerin Berlin'de akdettiği kongre Yunanistan ile memâlik-i Osmaniye beynindeki hudûdun tashihi karar vermiş olduğundan hudûd-ı cedîdenin temdîdi hakkında devleteyn cânibinden komiserler ta'yini lâzım gelir." diyerek Bâbiâli'ye bir nota iletmişti, bk. BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 43/210, 17.07.1878.

⁴³ BOA, Y.EE., 111/1, 23.05.1295 (25.05.1878).

ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 15 Aralık 1878’de Preveze’deki sınır tespit çalışmalarının başkomiseri olarak resmen görevlendirildi.⁴⁴

Âbidin Paşa’nın Yunan sınırının düzenlenmesiyle alakalı ilk layihalarından birini bu tarihten birkaç ay önce, henüz Ağustos 1878’de sadarete hitaben kaleme aldığı ve bu tarih itibariyle bir süredir Preveze’de olduğu görülmektedir. Paşa’nın bu metin boyunca merkeze aktarmaya çalıştığı gözlemlerinin hemen tümünün bölgedeki Müslüman Arnavut ahalinin tutumuna ilişkin olması dikkat çekicidir. Paşa, ahalinin gayet tedirgin olduğundan, Yunanistan’a toprak terk edilecek olursa buna silahla karşı koymaya kararlı bir hâlde bulduklarından, bu konuda Yunan devletinin emellerine alet olanlar hariç bölgedeki Hristiyan Arnavut tebaanın da aynı duyguları paylaştığından söz eder. İsrarla üzerinde durduğu ve ileri tarihli tahrirlerinde de vurgulamaya devam edeceği hususlardan biri Yunanistan’a toprak terk edilmesi kaçınılmaz ise en azından Preveze ve Yanya’nın elde tutulmasıdır. “Yunanistan’a hiç yer verilmemesi büyük bir muzafferiyettir”, diye yazar. Âbidin Paşa ayrıca bir Arnavut beyzâdesi olarak bölgedeki nüfuzunu gösteren bir ifade de kullanır. Şayet Devlet, Müslüman ahalinin Yunanlılara karşı silahla direnmesini uygun görüyorsa “çâkerlerine îmâ buyurulacak olur ise Yunanlılar inşallahute’âlâ şedîd müsedamâta giriftâr olacakları şübhesizdir.”⁴⁵ Bu, resmen değilse bile işaret yoluyla kendisinden böyle bir şey talep edilirse bölgesel bir direniş başlatmaya hazır olduğunun ilanı gibidir.

Paşa birkaç hafta sonra da bu ilk gözlemlerini büyük oranda yineler. Bu sefer, “ahâli-i İslâmiyyenin sebâtının günbegün artmakta olduğu”ndan söz etmekte, “Yunanistan’a Preveze ve Narda’dan bedâ’ ile tâ Teselya hudûduna değin bir karış yer bile terk olunacak olur ise ahâli buna muvâfakat edemeyib insan için en büyük fedakârlıklar ne ise ihtiyar edeceklerdir” diyerek kavimdaşlarının duygularına tercüman olmaktadır. Aradan geçen süreçte bazı adımların atıldığı anlaşılmaktadır. Zira Paşa, Preveze Müslümanlarının yakın bir tarihte Epir’den bir parça toprak bile Yunan devletine terk edilecek olursa bunu kabul etmeyeceklerini ve buna karşı silahlı mücadele yürüteceklerini bölgedeki İtalyan ve Fransız konsolosluklarına bildirdiklerini nakleder.⁴⁶ Bu tasvir, “bu yıllarda Arnavut unsurunun adamakıllı huzursuz ve telâşlı olduğu” şeklindeki değerlendirmeye uyum içindedir.⁴⁷ Zaten 1878 yılının Ocak-Şubat aylarında Yunan ordusunun Rum tebaanın can güvenliğini sağlama gerekçesiyle Teselya’ya girmiş ve Düvel-i Muazzama baskısıyla geri çekilmeye zorlanmış olması, takip eden süreçte Rum milislerin Osmanlı birlikleriyle ve çeşitli Arnavut çeteleriyle çatışmaya devam etmeleri böylesi bir tedirginliği doğurmaya fazlasıyla elverişli görünmektedir.⁴⁸ Ancak tam bu noktada sorulması gereken sorulardan biri Preveze’deki Müslümanların –ki büyük çoğunluğu Arnavut’tu– örgütlenmesinde ve kamuoyu yaratmaya yönelik çeşitli faaliyetlere girişmesinde kimlerin ve hangi grupların rol oynadıklarıdır.

1878 yılının Eylül’ünden birkaç ay öncesine göz atıldığı takdirde işler daha da net bir hâl alır. Zira Berlin Kongresi’nin alacağı kararların Arnavutlarca meskûn arazinin Osmanlı idaresi altındaki bütünlüğünün bozulmasına yol açabileceği endişesiyle kaleme alınan erken metinlerden biri Haziran 1878’de İstanbul’da hazırlanmıştı. Bu metin Berlin Kongresi’ne Arnavut halkının varlığını

⁴⁴ Özden Çalhan – Alev Keskin, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizimi* (Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004), 101.

⁴⁵ BOA, *Y.EE*, 42/103, 19.08.1295 (18.08.1878).

⁴⁶ BOA, *Y.EE*, 43/215, vr. 2, 9.09.1295 (6.09.1878).

⁴⁷ İlber Ortaylı, “Yanya Vilayetinin Limanı Olarak 19. Asrın İkinci Yarısında Preveze”, *Belleten* 62/233 (1998): 143.

⁴⁸ Christos Iliadis, “Nationalism and Minorities in the Ottoman Balkans: Greek Discourses on the Eastern Crisis (1875-1878)”, *The Historical Review* 15 (2018): 232.

duyurmak ve taleplerini iletme amacını güttüğü iddiasını taşıyor ve şayet Ayastefanos Antlaşması'nda değişikliğe gidilecekse bunun Osmanlı Sultanının Arnavutluk üzerindeki egemenlik haklarına dokunulmaksızın bölgede gerekli reformların yapılması yoluyla sağlanması isteniyordu. Bildirinin imzacıları arasında tanınmış ve çoğu hanedanî olan Arnavutlar bulunmaktaydı: Leskovac ailesinden Rüstem Paşa, Tepedelenli sülalesinden Hayreddin Paşa, Katolik Arnavut bürokratlardan Pashko Vasa, Vriani hanedanından Ömer Bey, Şemseddin Sâmî Bey. Ancak bu imzaların arasında özellikleri biri yazının konusu açısından kritik önem taşıyor: Zeynelâbidin.⁴⁹ Yani Âbidin Paşa'nın bizzat kendisi.

Anlaşılan o ki Âbidin Paşa, sınır tashihi çalışmalarında görevlendirilmesi düşünüldüğü sıralarda Kuzey Epir'de Arnavutların meskûn oldukları toprakların Yunanistan'a teslim edilmemesi konusundaki kampanyanın destekleyicilerindendi. Zaten bu tarihlerde Bâbîâli de Berlin Kongresi sonucunda bölgede oluşan geniş çaplı öfkenin avantaja dönüştürülebileceğini fark ederek Arnavutları olası sınır değişikliklerini protesto etmeye teşvik etmekteydi. Bu yüzden ilgili Avrupa devletleri, Berlin Kongresi'ne Arnavutlarca gönderilen telgrafların kendilerini yanıltmak üzere Bâbîâli tarafından plânlanan diplomatik manevralar olarak görmeye eğilimliydi.⁵⁰

Nihayetinde sınır meselesine ilişkin Preveze'de yapılması kararlaştırılan görüşmelerin ilk oturumu 6 Şubat tarihinde gerçekleşti.⁵¹ Âbidin Paşa'nın bu tarihten önce şehirde kuvvetli bir Arnavut ağı vücuda getirdiği anlaşılmaktadır. Zira Preveze'de en geç 1879 yılının başlarında bir Arnavut Cemiyeti'nin vücuda geldiği ve bu örgütün aktif liderlerinin Âbidin Paşa ile kardeşi Veysel Dino Bey olduğu görülmektedir.⁵² Âbidin Paşa'nın kardeşi Veysel Bey, aynı zamanda Prizren Ligi'nin Güney Kolu'nun önde gelen liderleri arasındadır ve süreç boyunca Avrupa devletlerinin temsilcileri ile temasa geçerek Yunan yayılcılığı aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur.⁵³ Bu durum, Âbidin Paşa'nın o dönem için çok mühim bir siyasî gelişme sayılabilecek olan Prizren Birliği ile temaslarının sıklık derecesini de göstermesi bakımından mühim sayılmalıdır.

Epir'in hemen her bölgesinden Arnavut beyleri ve aydınları bu tarihlerde Preveze'de toplanmıştı. Kendi aralarında Dinoların aile konağında birçok toplantı düzenlemişler ve bu toplantıların sonucunda Epir'den bir karış toprağın dahi Yunanistan'a terk edilmemesini sağlamak için yabancı devletler nezdinde girişimlerde bulunmayı, ayrıca Ahmed Muhtar Paşa'yı da kendileriyle aynı gaye doğrultusunda çalışmaya ikna etmeyi kararlaştırmışlardı.⁵⁴ Her halükârda, Âbidin Paşa 1879 yılının Ocak ayı itibarıyla yalnızca Arnavut kökenli bir Osmanlı memuru değildi, aynı zamanda devletin doğrudan veya dolaylı bir teşviği olsun ya da olmasın, Arnavut halkı adına söz söyleyen, dolayısıyla bir Arnavut hareketi olarak tarif edilebilecek bir girişimin önde gelen liderlerinden biriydi.

⁴⁹ Orijinali Fransızca olan bu metnin Arnavutça tercümesi için bk. Pollo – Pulaha, *Akte të Rilindjes*, 48-49.

⁵⁰ J. Swire, *Albania: The Rise of a Kingdom* (New York: Arno, 1971), 51-54.

⁵¹ Ali Fuat Öreñ, "Berlin Kongresi Sonrası Osmanlı-Yunanistan Hudut Müzakerelerinde Ege Adaları'nın Askerî Durumu (1880-1881)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10/5 (2006): 168.

⁵² Avlonyalı Süreyya Bey, 1878 senesinin sonlarında "Tahdîd-i Hudûd-ı Yunaniye Komisyonu"nun bölgeye gelmesiyle beraber Preveze'de "Toskalk eşrafından mürekkep bir cemiyet" kurulduğunu yazmaktadır. Bu cemiyetin önemli mensupları arasında Âbidin Paşa ile kardeşi Veysel'in yanı sıra Avlonyalı Mustafa Paşa, Beratlı Ömer Vriani, Mehmed Ali Paşa (Delvina), Abdül Fraşeri, Koniçeli Kâzım Bey ve Ergirili Şevki Efendi gibi isimleri sayar, bk. Avlonyalı Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk, 1912-1920*, haz. Abdulhamit Kırmızı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 344.

⁵³ Âbidin Paşa'nın kardeşi Veysel Dino'nun Arnavut Ligi'nin güney koluyla yakın ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır, bk. Pollo – Pulaha, *Akte të Rilindjes*, 76; Bilmez ve Clayer, "A Prosopographic Study...", 175-176.

⁵⁴ Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening, 1878-1912* (Princeton: Princeton University Press, 1967), 69-70.

Bu cemiyet 11 Ocak 1879 tarihi itibarıyla, yani sınır görüşmelerinin başlamasından yaklaşık bir ay kadar önce, genel hatları belli bir program çıkarmayı başarmıştı. Buna göre Berlin Kongresi'ne katılan devletlerin bölgedeki diplomatik temsilcilerine Arnavutların Epir'in Yunanlılara terki fikrinden duydukları derin hoşnutsuzluk bildirilmeliydi. Eğer Büyük Güçler, Arnavutların bu hoşnutsuzluğunu göz ardı eder ve sadra şifa olacak bir çözüm üretmezlerse Epir'in Yunanlılarca işgaline Arnavut unsurunun sonuna kadar karşı çıkacakları ihtarı kendilerine iletilmeliydi. Yine bu kararlara göre Arnavutlar, Teselya'nın bir parçasının Yunanistan'a terki durumunda zorluk çıkarmayacaklardı. Ancak sınır değişikliği meselesi Preveze, Narda ve Yanya gibi bölgeleri içine alacak şekilde ele alınırsa eli silah tutan bütün Arnavutlar masrafları Preveze'deki Arnavut Cemiyeti'ne ait olmak üzere teçhiz edileceklerdi. Cemiyet bunun pratik olarak nasıl sağlanacağı konusuna da kafa yormuştu: Şayet böyle bir ihtimal zahir ederse Osmanlı Devleti'nin bölgedeki silah, barut ve yiyecek depolarına el konulacak ve bölgedeki Osmanlı askerleri de Arnavut halkıyla kardeşçe ilişkiler içinde olduklarından buna muhalefet etmeyeceklerdi. Cemiyet son olarak çatışma olasılığının her an yaşanabileceği gerçeğini göz önünde bulundurarak Preveze ve Narda'da yerel halkın askerî olarak eğitileceği talim alanları vücuda getireceğini beyan etmekteydi. Alınan bu kararların Âbidin Paşa vasıtasıyla Korfu adasındaki Avusturya-Macaristan konsolosuna bildirilmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁵

Preveze'deki Arnavut Cemiyeti'nin bu kararlarının 28 Şubat 1879'da Avrupa'daki devletlerin kabinelerine sunulmak üzere Fransızca bir beyanname şeklinde tanzim edildiği Ahmed Muhtar Paşa tarafından bildiriliyor. Paşa'nın "Preveze Arnavud Reisleri Cemiyeti" şeklinde andığı örgütün bu beyanname ile "tashîh-i hudûd esnâsında Epir cihetinden Yunanistan'a bir karış yer vermemek azminde olduklarını" ilan etmesinden anlaşılan o ki beyannameye zikredilen hususlar, 11 Ocak tarihli kararlara sadık kalınarak düzenlenmişti.⁵⁶

Preveze Arnavut Reisleri Cemiyeti'nin Epir'den Yunanistan'a toprak terk edilmesine mahal vermemeleri isteğiyle Avrupa hükûmetlerine gönderdikleri bu metnin bir benzeri 13 Mart'ta İstanbul'a da iletildi.⁵⁷ Bunun üzerine hükûmet, Muhtar Paşa'nın, Epir'in Yunanistan'a terk edilmeyeceğini bölgedeki Arnavutlara ilan etmesini istemişti:

Preveze ve Narda ve Yanya cihetleri Yunan'a terk olunur ise Arnavudluk'un mahvını intâc edeceğinden buraların muhâfazasına çalışmağa umûmen müttefik buldukları beyânıyla bâ'zı ifâde ve istid'âyı havî Preveze'den Mâbeyn-i Hümâyûn cânib-i âlîsine keşîde olunan telgrafnâmenin gönderildiğinden bahisle Meclîs-i Vükelâ'da bunun mündericâtı hakkında bilâ-teraf icrâ-yı müzakerât ile netîce-i hâsılının bâ-mazbata arzı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî iktizâ-yı celîlinden bulunduğu tezkîre-i 'aliyye-i husûsîleriyle iş'âr olunmuş olub mâ'lûm-ı âlî buyrulduğu vechile bu madde hakkında Meclîs-i Vükelâ'nın karâr-ı müzakerât-ı ma'rûzası ve harita-yı müttekaddime-i mevki'si iktizâsınca zâten bu cihetlerden Yunanistan'a yer terk olunmayacağı cihetle ashâb-ı istid'âya icâbı vechile tefhimât ve te'minât î'tâsı husûsunun devletlü Muhtar Paşa hazretlerine tavsiyesi rehîn-i tensîb-i 'âlî buyrulduğu hâlde şeref-müte'allik buyurulacak emr ü fermân-ı cenâb-ı şehinşâhînin mantuk-ı münîfine tevîkan hareket kılınacağı beyânına ibtidâr olunur efendim.⁵⁸

⁵⁵ Pollo – Pulaha, *Akte të Rilindjes*, 74.

⁵⁶ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 126/46, vr. 2, 8.05.1296 (30.04.1879).

⁵⁷ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK), 1/94, 19.03.1296 (13.03.1879).

⁵⁸ BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS), 160/72, 25.03.1296 (18.03.1879)

Tam bu hengâmda Preveze'deki görüşmeler de herhangi bir sonuç elde edilmeksizin sonlandı. Osmanlı tarafının Epir bölgesinden taviz içermeyen ve Golos Körfezi dolaylarındaki bazı toprakları öneren sınır teklifleri, Yunan tarafınca Berlin Antlaşması'na muhalif bulunarak bir uzlaşmaya varılamadı.⁵⁹

Âbidin Paşa'nın 10 Nisan 1879 tarihli layihası buraya kadar tasvir edilen süreci doğrulamakta ve onun bu konu hakkındaki düşüncelerinin Preveze'deki Arnavut Cemiyeti'nin dile getirdiği talepler ile ne kadar örtüşüğünün tahlil edilmesi adına bir imkân tanımaktadır. Paşa "halkın lisânı ve ahvâlini kemâyenbâgî bildiği" bu bölgede zuhur eden sınır meselesinin bütün ince noktalarına vâkıf olduğu iddiasını dile getirmekle beraber Berlin Kongresi kararlarının Yunanistan tarafından bile isteye yanlış yorumlandığından, zikredilen bu iki maddenin Yenişehir ve Yanya'nın kendilerine bırakılmasını icap ettirdiği şeklindeki görüşlerinin tezvirattan ibaret olduğundan söz eder. Paşa ayrıca dört yüzden fazla Arnavut ileri geleninin bu görüşmeler dolayısıyla heyecan içinde Preveze'ye geldiğinden özellikle bahseder ki bu kişiler şehirdeki Cemiyet'in doğal azaları konumunda olmalıdırlar. Paşa'nın kendi münasebetinden hemen hiç bahsetmeksizin tabii bir reaksiyon olarak anlattığı bu hareketin sonucunda ilgili Arnavut eşrafı hiçbir muahedenin kendilerini Osmanlı Devleti'nden ayıramayacağını, Preveze, Narda ve Yanya gibi şehirlerden asla vazgeçmeyeceklerini ve bu şehirler uğruna şiddetli mücadelelere girişmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir.

Bu tabloyu aktardıktan sonra kendi düşüncelerini de ifade eden Âbidin Paşa'nın söyledikleri Preveze Arnavut Cemiyeti'nin talepleri ile bütünüyle paralellik içerisindedir. Âbidin Paşa'ya göre zikredilen üç şehrin Yunanistan'a terki Arnavutlar arasında büyük bir hayal kırıklığı ve gücenikliğe yol açacak, dolayısıyla bu kavmin Osmanlı merkezine duyduğu bağlılık ciddi biçimde sarsılacaktır. Haddizatında Preveze, Yanya ve Narda'nın terki "bütün Arnavudluğun elden çıkması" manasına gelir ve bu ise "Rumeli'de devlet-i 'aliyyenin ahâli-i İslâmiyyesi hiç gibi kalıb düşmanlarımız için tâ İstanbul'a kadar meydan açık kalacağı" anlamını taşır. Paşa'nın alternatif çözümü Preveze Arnavut Cemiyeti'nin önerdiğinden farklı değildir. Ona göre, bütün bu gerekçeler göz önünde bulundurulmalı ve şayet Yunanistan'a taviz vermek kaçınılmazsa Epir'den değil fakat Teselya'dan toprak terk edilmelidir. Bu önerisini de yine layihasında mercek altına aldığı esas grupla alakalı bir yorumla gerekçelendirilir: "Arnavudlar buna o kadar müteessir" olmayacaklardır.⁶⁰

Âbidin Paşa'nın ve daha pek çoklarının gayretleri sonucu Berlin Kongresi'ni takip eden hengâmda Yanya, Narda ve Preveze gibi bölgeler Yunanistan'a terk edilmekten kurtarılmış, sınır değişikliği tam da Preveze'deki Arnavut cemiyetinin taleplerine uygun biçimde Teselya'da vücuda gelmiş ve 24 Mayıs 1881'de imza edilen İstanbul Antlaşması uyarınca Teselya bölgesinin büyük kısmı ile Yenişehir Yunan hâkimiyetine girmiştir.⁶¹ Yunanistan'ın, Preveze Görüşmeleri esnasında razı gelmediği teklife, Düvel-i Muazzama'nın da dahilyle, iki sene sonra rıza göstermesi sağlanmıştır.

⁵⁹ Hâriciye Nezâreti'nin konu hakkındaki hülasası için bk. BOA, *Y.EE*, 114/12.

⁶⁰ İlgili layiha için bk. BOA, *Y.EE*, 12/13, Rûmî 29.01.1295 (10.04.1879).

⁶¹ İbrahim Serbestoğlu, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Belleten* 78/283 (2014): 1079.

Sonuç

Âbidin Paşa'nın uzun soluklu devlet kariyeri 1877-1879 yılları arasında ağırlıklı olarak Güney Arnavutluk bölgesine yönelik Yunan yayılmacı emellerinin yarattığı sorunlar etrafında şekillenmiştir. Kökeni dolayısıyla bu bölgeye duyduğu kimliksel aidiyet, ait olduğu sosyal konum dolayısıyla bu bölge arazisinde mevcut olan sınıfsal çıkarları ve nihayet iyi eğitilmiş bir bürokrat olarak benimsediği hizmet ilkesi onu bu mesele ile yakından ilgilendirmiştir. Osmanlı merkezi de bütün bu kriterleri göz önünde bulundurarak Âbidin Paşa'yı son derece işlevsel görevlendirmelerle bölgeye göndermiş ve bölgenin dilinden, ahvalinden ve ruhundan anlayan memurunun geri bildirimlerinden faydalanmıştır.

Kanaatimizce Âbidin Paşa'nın artık rüşünü çoktan ispatlamış bir vilayet idarecisi olduğu sıralarda dahi Şark Buhranı esnasında üstlendiği görevleri bu denli vurgulaması bu hizmetlerini yalnızca dönemsel olarak değil fakat kariyeri açısından da son derece önemsendiğini gösterir. Dahası, bu görevlerini kendisinin devlete karşı duyduğu sadakati tescil eden, zemin ve zaman itibarıyla kıymetten düşmesinin mümkün olmadığını düşündüğü örnekler arasında sayması mühimdir. Her halükârda, 1877-1879 yılları arasında üstlendiği bu iki görevin, yani Yanya Komisyonu riyaseti ile hudut tashihi komiserliğinin, Paşa'nın hayatında on yıllar boyunca belirgin bir rol oynadığı aşikârdır. Bu görevlere tayininin arkasındaki en önemli motivasyonun onun Arnavut ve beyzâde kimliği olduğu düşünüldüğünde Paşa'nın Arnavut kimliğinin memuriyet kariyerinde, dolayısıyla hayat öyküsünün oldukça önemli bir bölümünde, ne denli mühim bir rol oynadığı da anlaşılmış olur.

Âbidin Paşa, hayatının sonraki safhalarında konu hakkında bilgi sahibi biri olarak kaleme aldığı bazı layihalar dışında doğrudan doğruya Arnavutluk sorunu ile ilişkili resmî bir görevde bulunmamış, üç ay kadar süren Hâriciye Nazırlığı bir kenarda tutulursa, Adana, Sivas, Ankara, Cezâyir-i Bahr-i Sefid gibi vilâyetlerde vâililik yapmıştır. Bu durum Arnavut millî hareketi içinden, özellikle Prizren Birliği'nin son günlerine doğru, Osmanlı Devleti'nden ayrılmama yönündeki iradesine alternatif fikirlerin çıkmaya başlamasıyla ilişkili olabilir. Artık Arnavutların meskûn oldukları vilayetlerin bir idarî yapı içerisinde birleştirilmesi, buralarda Arnavutça eğitim verilmesi gibi modern anlamda milliyetçi talepleriyle merkezin kuşklarını üzerine çeken Arnavut hareketinin etkin olduğu bir bölgeye bu kadar önde gelen bir Arnavut devlet adamının gönderilmemesinde hikmet-i hükûmet aransa yeridir. Âbidin Paşa hayatının son demlerinde İstanbul'da Yemen'de yapılacak reformlara ilişkin kurulan komisyonun azalığında bulunmuştur. Yanya'nın Yunanistan'a bırakılacağı 1913 yılından önce, 1906'da hayata gözlerini yummuş, dolayısıyla gerçekleşmemesi için bunca uğraştığı senaryoya tanıklık etme bedbahtlığına uğramaksızın dünyadan ayrılmıştır.

1877-1879 arasındaki iki yıllık hareketli dönemin Âbidin Paşa'nın biyografisinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için incelenmesi elzem bir aralığı oluşturduğu, onun bu devirdeki faaliyetleri incelendiğinde görülebilmektedir. Bu süreçte Paşa, azaları kendisiyle aynı sosyal statüyü paylaşan Arnavut beylerinden oluşan bir komisyonun başkanlığını yürütmüş, bir Arnavut beyi olarak bölgesinden asker toplayıp onları idare etmiş ve onlarla beraber savaşmıştır. Avrupa devletlerinin dikkatini Arnavut milliyetinin varlığına çekebilmek ve böylece Güney Arnavutluk'un, özellikle de Çamlık'ın Yunanistan'a devrini engelleyebilmek adına kamuoyu yaratma faaliyetleri yürütmüştür. Bu amaçla kaleme alınan beyannameler ile telgrafların imzacısı olmuş, baba evinde bir Arnavut cemiyetinin kurulmasına imkân tanımış ve nihayet, bu cemiyetin amaçlarının tahakkuku için de olanca gücüyle çalışmıştır. Bu iki senelik süreç boyunca diplomatik imkânlardan silahlı mücadeleye

kadar çeşitlilik gösteren bir faaliyet alanı içinde Âbidin Paşa'nın İmparatorluk'taki Arnavut sosyal ağının önemli bir parçası olduğu ortaya çıkar. Güney Arnavutluk sorunu ne kadar can yakıcı bir mahiyet kazanmışsa Âbidin Paşa'nın profesyonel hayatında da Arnavut kimliği o kadar ön plana çıkmıştır.

Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun seçkin bir mülkî idarecisinin hayatının önemli ve incelendiği takdirde biyografisinin bir bütün olarak anlaşılmasına ciddi katkı sağlayabileceği düşünölen bir parçasına odaklanma gayretinden doğmuştur. Kuşkusuz, Paşa'nın bölgenin bir beyzâdesi olarak Güney Arnavutluk'un tümü ve özellikle Çamlık ile ilişkileri hayatı boyunca devam etmiş ve burada tasvir edilmeye çalışıldandan çok daha kompleks bir yapı arz etmiştir. Bu alanda yapılacak sair çalışmalar, Paşa'nın hayatının ve kariyerinin şekillenmesinde yadsınamaz bir etkisi bulunan "vatan-ı hususî"sinin onun biyografisi sınırları içindeki tarihî önemini daha da aydınlatacaktır.

Esasında, Osmanlı idarecilerinin katmanlı kimliklerinden her birinin hayatlarında ne gibi roller oynadıklarının incelenmesi daha geniş bir tarihî bağlamda da son derece büyük bir önem arz etmektedir. Bugünün zihniyet kalıplarıyla bakıldığında bir arada benimsenmeleri çelişkili görönen kimliklerin, 19. yüzyıl Osmanlı bürokratlarının şahsî ve meslekî hayatlarında ne dereceye kadar beraber taşınabildiği ve hangi şartlarda nasıl etkilere yol açtığı sorusu mühimdir. Üstelik bu, yalnızca birtakım bireysel hayat öykülerinin değil fakat İmparatorluk dâhilindeki çeşitli kimliklerin tarihin oldukça hareketli bir dönemecinde ifade ettiklerinin kavranabilmesi için de Osmanlı tarihçiliğinin teorik derinleşmesine katkı sunabilecek bir sorunsaldır.

KAYNAKÇA

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

BOA, Cevdet Maliye (C.ML).

BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT).

BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d).

BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS).

BOA, Haritalar (HRT.h).

BOA, İrade Dahiliye (İ.DH).

BOA, İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD).

BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM).

BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM).

BOA, Şura-yı Devlet Sicilleri (ŞD.SAİD).

BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE).

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK).

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM).

BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS).

Birincil Kaynaklar ve Yayımlanmış Belgeler

Avlonyalı Süreyya Bey. *Osmanlı Sonrası Arnavutluk, 1912-1920*. haz. Abdulhamit Kırmızı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

İlaydın, Hikmet –Erzi, Adnan Sadık. “XVI. Asra Âid Bir Münşeât Mecmuası”. *Bellekten XXXI/124* (1967). 221-252.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre: 1, Cild: 4, İçtima Senesi: 2, İn'ikad: 82. 21 Nisan 1326. 523-584.

Pollo, Stefanaq – Pulaha, Selami. *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare 1878-1912*. Tiranë: Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, 1978.

Kitaplar ve Makaleler

Bayraktar, Uğur. “Bir Terim Olarak ‘Arnavut’: 18. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Arnavutlar”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2022). 1-38.

Bilmez, Bülent ve Clayer, Nathalie. “A Prosopographic Study on some Albanian Deputies to the First Ottoman Parliament”, *The First Ottoman Experiment in Democracy*. ed. C. Herzog – M. Sharif. 151-186. Würzburg: Ergon Verlag, 2010.

Bouquet, Olivier. *Sultan'ın Paşaları 1839-1909*. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Clayer, Nathalie. *Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Çalhan, Özden – Keskin, Alev. *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Zaman Dizimi*. Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2004.

Çalık, Etem. *Şemseddin Sami ve Medeniyet-i İslâmiyye*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.

Çanakçı, Halis. *Abidin Paşa'nın Notlarından Osmanlı Devleti'nin Son Yılları (1880-1906)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Gawrych, George W. *The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913*. London: I. B. Tauris, 2006.

Gounaris, Basil C. “Blood Brothers in Despair: Greek Brigands, Albanian Rebels and the Greek-Ottoman Frontier, 1829-1831”. *Cahiers balkaniques* 45 (2018): 191-223.

Iliadis, Christos. “Nationalism and Minorities in the Ottoman Balkans: Greek Discourses on the Eastern Crisis (1875-1878)”. *The Historical Review* 15 (2018): 213-236.

Kırmızı, Abdulhamit. *Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.

Kofos, Evangelos. *Greece and Eastern Crisis 1875-1878*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1975.

Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: ISIS, 1999.

Levend, Ağâh Sırrı. *Şemseddin Sami*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969.

- Malcolm, Noel. *Rebels, Believers, Survivors: Studies in the History of the Albanians*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Malhut, Mustafa. “93 Harbi Sonrasında Ortaya Çıkan Osmanlı-Yunanistan Sınır Meselesi ve İngiltere’nin Tutumu”. *Journal of Anglo-Turkish Relations* 1/1 (2020): 67-92.
- Mann, Thomas. *Yusuf ve Kardeşleri: Yakup’un Hikâyeleri*. Çev. Zeki Cemil Arda. İstanbul: Hece Yayınları, 2021.
- McCarthy, Justin. *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. çev. Fatma Sarıkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Ortaylı, İlber. “Yanya Vilayetinin Limanı Olarak 19. Asrın İkinci Yarısında Preveze”. *Belleten* 62/233 (1998): 137-146.
- Örenç, Ali Fuat. “Berlin Kongresi Sonrası Osmanlı-Yunanistan Hudut Müzakerelerinde Ege Adaları’nın Askerî Durumu (1880-1881)”: *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 10/5 (2006). 167-196.
- Schöllgen, Gregor. *Emperyalizm ve Denge: Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914*. çev. M. Sami Türk. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.
- Serbestoğlu, İbrahim. “Yunanistan’a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu”. *Belleten* 78/283. (2014): 1075-1098.
- Skendi, Stavro. *The Albanian National Awakening, 1878-1912*. Princeton: Princeton University Press, 1967.
- Swire, J. *Albania: The Rise of a Kingdom*. New York: Arno, 1971.
- Şemseddin Sâmî. “Çamlık”. *Kâmûsü’l-A’lâm*, III (İstanbul: Mihran Matbaası, 1308). s. 1866.
- Yaycıoğlu, Ali. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. Stanford: Stanford University Press, 2016.